

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.4

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204119>

С. С. Андрейченко, докт. юрид. наук, доцент, професор
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра міжнародного та європейського права
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна
e-mail: ssandreichenko@gmail.com

ПІДСТАВИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Застосування в міжнародному кримінальному судочинстві підстав, що виключають кримінальну відповідальність свідчить про розвиток міжнародного кримінального права у руслі дотримання гарантій прав та свобод людини при здійсненні правосуддя. У статті надано загальну характеристику підставам, що виключають кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом та представлено їх класифікацію (матеріальні та процесуальні підстави; підстави, що виключають протиправність («justification»)) та підстави, що виключають винуватість («excuses»); розкрито систему підстав, передбачених Римським Статутом МКС). Підстави, що виключають міжнародну кримінальну відповідальність отримали достатньо широке висвітлення у доктрині міжнародного права; серед авторів, які розробляли цю проблему можна назвати таких: К. Амбос, Дж. Гілберт, А. Есер, А. Кассезе, К. Стан, У. Шабас та ін. В Україні майже відсутні наукові дослідження підстав, що виключають кримінальну відповідальність за міжнародні злочини. Римський Статут, поєднавши підходи різних правових систем до розуміння підстав, що виключають кримінальну відповідальність, вперше кодифікував такі підстави. Статут містить три групи підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивідів. Статут не містить вичерпного переліку таких підстав, що дозволяє застосовувати підстави, не передбачені Статутом, що свідчить про його гнучкість як правового інструменту. Застосування підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивіда за вчинення міжнародних злочинів, як показує практика, стикається зі значною кількістю питань й потребує детального вивчення кожної із підстав, що має свій окремий механізм дії.

Ключові слова: підстави, що виключають кримінальну відповідальність, захисти, Римський Статут, Міжнародний кримінальний суд.

Постановка проблеми. Із розвитком міжнародного кримінального права та міжнародного права захисту прав людини виникло питання пошуку належного балансу між кримінальним переслідуванням та захистом з метою забезпечення того, щоб міжнародне правосуддя залишалось заснованим на ідеалі примирення, а не помсти. На міжнародному рівні дебати, пов'язані з підставами виключення кримінальної відповідальності, були особливо інтенсивними та напруженими протягом Римської конференції щодо прийняття Статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) у 1998 р. [1, с. 1]. Висловлювалася думка, що визнання підстав, що виключають індивідуальну кримінальну відповідальність, суперечить правовим прагненням покласти край безкарності та сприянню культурі відповідальності, так як міжнародні злочини є систематичними, організованими, що ускладнює їх виправдання на моральних чи правових підставах [2, с. 147]. Як відзначає А. Есер, злочини, що караються та переслідуються міжнародним та наднаціональним правом, мають такі масштаби, що будь-які спроби їх виправдання виглядають непристойними, а отже, стикаються з психологічними запереченнями [3, с. 869]. Тяжкість найбільш кричущих міжнародних злочинів та їх вплив на інтереси міжнародного суспільства

викликали питання про можливість застосування підстав, що виключають міжнародну кримінальну відповідальність до осіб, які вчинюють такі злочини.

Іншим питанням, що викликало багато суперечностей серед теоретиків та практиків стосовно підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивідів, було питання узгодження різних підходів національних кримінальних законодавств держав щодо таких підстав в одному документі – Статуті МКС як постійно діючого органу міжнародного кримінального правосуддя. Так, підходи щодо розуміння сутності підстав, що виключають кримінальну відповідальність (англ.: «defences» or «grounds for excluding» individual criminal responsibility» [4, с. 696]) відрізняються у різних правових системах. У системах загального права поняття підстав, що виключають кримінальну відповідальність стосується більш широкого переліку, до яких обвинувачений може звернутися, щоб уникнути відповідальності. У романо-германській правовій системі розрізняють «виправдання» («justifications»), які виключають протиправність поведінки, та «вибачення» («excuses»), які виключають винуватість протиправних дій [2, с. 148].

Як відзначає У. Шабас, підстави, що виключають кримінальну відповідальність – це відповідь на кримінальне обвинувачення [5, с. 224]. Вони застосовуються з метою виявлення усіх можливих обставин, які унеможливають кримінальну відповідальність індивіда. За справедливим висловлюванням А. Есер, так само, як підозрюваний у вчиненні вбивства може бути «виправданий» самообороною, гвалтівник «вибачений» внаслідок неосудності, або поліцейський звільнений від особистої відповідальності в результаті пригнічення опору наказом начальника, у судових процесах щодо міжнародних злочинів не можна виключати, що усі встановлені обов'язкові елементи злочину можуть бути нейтралізовані чинною підставою захисту [3, с. 869]. Можливість застосування до міжнародних злочинів підстав, що виключають кримінальну відповідальність жодним чином не применшує жакіть та тяжкості вчинених діянь, водночас навіть воєнні злочинці не можуть позбавлятися права бути притягненими до суду відповідно до закону.

А. Кассезе у справі *Erdemović*, що розглядалася Міжнародним кримінальним Трибуналом для колишньої Югославії, й стосувалася, зокрема, застосування примусу до особи, яка вчинила воєнні злочини, у неспівпадаючій окремій думці наголосив: «Закон ґрунтується на тому, що суспільство може розумно очікувати від своїх членів. Він не повинен встановлювати непереборних¹ стандартів поведінки, які вимагають від людства вчинення актів мучеництва і вважати злочинною будь-яку поведінку, що виявляється нижчою цих стандартів» (п. 47) [6]. З прогресивним розвитком міжнародного кримінального права та, зокрема, принципу міжнародної індивідуальної кримінальної відповідальності з одного боку, та міжнародного права захисту прав людини, – з іншого боку, підстави, що виключають кримінальну відповідальність індивідів у міжнародному праві почали ставати предметом активного обговорення у доктрині міжнародного права та отримувати реалізацію на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підстави, що виключають міжнародну кримінальну відповідальність отримали достатньо широке висвітлення у доктрині міжнародного права; серед авторів, які присвятили праці цій проблематиці можна назвати таких як К. Амбос [14; 17], Дж. Гілберт [1], А. Есер [3], А. Кассезе [6], К. Стан [2], У. Шабас [5] та ін.

Обставини, що звільняють від кримінальної відповідальності, глибоко проаналізовані в кримінально-правових дослідженнях українських науковців (Ю. В. Баулін, О. С. Козак, С. С. Яценко та ін.). Щодо науки міжнародного права, то в Україні при наявності значного та затребуваного сучасними реаліями інтересу до питань міжнародного кримінального права загалом, та міжнародних злочинів, зокрема, відсутні комплексні дослідження підстав, що виключають кримінальну відповідальність за міжнародні злочини. У низці праць українських науковців часткового порушується питання про виключення кримінальної відповідальності при дослідженні питань юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів, проблем відповідальності за міжнародні злочини,

¹ Підкреслено в оригіналі.

зокрема воєнні злочини (Н. А. Зелінська [9; 10], М. М. Гнатовський, А. Кориневич [7], Н. В. Дрьоміна-Волок [8], В. П. Пилипенко [11]). Водночас комплексне вивчення системи підстав, що виключають кримінальну відповідальність за міжнародні злочини, а також характеристика механізмів дії таких підстав залишилася поза увагою українських дослідників.

Мета статті. У статті поставлена мета надати загальну характеристику підставам, що виключають кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом та представити їх класифікацію. З цієї метою висвітлюється поділ підстав, що виключають кримінальну відповідальність, на матеріальні та процесуальні; розкриваються особливості поділу підстав на такі, що виключають протиправність («justification») та ті, що виключають винуватість («excuses») та наслідків такого поділу для міжнародного кримінального права; надається загальна характеристика підставам, передбаченим Римським Статутом МКС.

Виклад основного матеріалу. Підстави, що виключають кримінальну відповідальність, мають значно менше застосування органами міжнародної кримінальної юстиції, ніж у національних кримінальних судових провадженнях. Основною сферою міжнародної практики, де мають значення підстави, що виключають кримінальну відповідальність, є сфера воєнних злочинів [12, с. 271]. Прецедентна практика щодо судового переслідування за воєнні злочини свідчить про те, що обвинувачені в основному посилалися на накази начальника, посадове становище, примус, воєнна необхідність, самооборону, помилку у законі чи факті, неосудність [5, с. 224].

Статут Міжнародного кримінального трибуналу у Нюрнберзі не містив вказівок на підстави, що виключають кримінальну відповідальність, тому головними «мішенями» захисників підсудних, які опинилися в сфері впливу міжнародного кримінального правосуддя, спочатку були право міжнародного співтовариства застосовувати покарання та легітимність міжнародної кримінальної юстиції як такої [12, с. 171]. Статuti міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди містили лише положення про пом'якшення покарання для осіб, що діяли за наказом уряду або начальника. Статут МКС [13] вперше кодифікував підстави, що виключають кримінальну відповідальність.

Виділяють матеріальні («substantive») та процесуальні («procedural») підстави, що дозволяють не притягувати особу до кримінальної відповідальності за міжнародним правом. Матеріальні підстави передбачені статтями 31-33 Статуту МКС та стосуються конкретної поведінки особи. Статут МКС передбачає також процесуальні підстави, що стосуються юрисдикції Суду та права проводити судовий розгляд щодо обвинуваченого. До останніх відносяться, наприклад, *ne bis in idem* (ст. 20), виключення юрисдикції щодо осіб, які не досягли 18 років (ст. 26), імунітети (ст. 27), а також амністія та строки давності, що не врегульовані Статутом [14, с. 300], неспроможність доказування [3, с. 892].

Окрім поділу на матеріальні («substantive») та процесуальні («procedural») підстави, як вже відзначалося, у країнах романо-германського права розрізняють виправдовувальні («justificatory») та такі, що виключають вину («exculpatory») матеріальні підстави захисту. Виправдання («justification») виключає кримінальну відповідальність за дію, що відповідає елементам злочину (*actus reus*), але вважається правомірною, оскільки суб'єкт діяв на основі дозвільної норми, яка нівелює положення щодо *actus reus*, наприклад, самозахист. На противагу цьому, коли мова йде про вибачення («excuse»), то дія як така є неправомірною, але порушник не може бути звинуваченим за вчинене, оскільки він був нездатен усвідомлювати протиправність своєї поведінки або через те, що від нього не можна було очікувати діяти законно. Як відзначає К. Амбос, раціональність такого розмежування слід враховувати при тлумаченні відповідних положень. Особливо це стосується примусу / необхідності («duress/necessity») у зв'язку із вбивством невинних осіб [14, с. 300-301].

Про практичне значення для міжнародного кримінального права розмежування між підставами, що виключають протиправність («justification») та підставами, що виключають винуватість («excuse») пише Б. Кребс [15]. Авторка відзначає, що обидва види захи-

стів («justifications» та «excuses») призводять до виправдувального вироку, з чого можна було б зробити висновок, що розмежування навряд чи має значення на практиці. З метою спростування такої позиції підкреслюється, що у міжнародному кримінальному праві є щонайменше чотири вагомих причин для розмежування між захистами («defences»): по-перше, якщо погодитися з тим, що поведінка, яка вибачається («excused»), але не виправдується («justified»), залишається протиправною, такій поведінці можна було б законно чинити опір і посилатися на самозахист. Так як Римський Статут визнає самозахист (ст. 31 (с)), відмінність може мати значення, якщо обвинувачений намагатиметься посилатися на самозахист стосовно поведінки іншої особи, яка може «вибачатися» («be excusable»), але не виправдуватися («not justifiable»). По-друге, розмежування може мати наслідки для відповідальності співучасників: можна бути лише співучасником протиправної поведінки, так як підтримувати законні дії дозволяється. Особа може на законних підставах допомагати іншій особі щодо поведінки, що є виправданою («justified») (а отже, і законною), але не щодо поведінки, яка лише виключає вину («excused»). По-третє, відмінність має ефект у контексті «справедливого ярлику» («fair labelling»). «Виправдання» та «вибачення» вказують на якісні характеристики дій особи. По-четверте, більшість погодилася б з тим, що вини – у моральному розумінні – немає, якщо обвинувачений у відповідний час був нездатний діяти відповідно до правових норм. Ось у чому полягає суть ідеї «перешкоди до відповідальності» («bar to responsibility»): такий захист передбачає, що хоча діяння може бути і неправомірним, і винуватим, особа не може бути визнаною відповідальною за таке діяння. Такий захист стосується «якості» суб'єкта, а не його діяння, і його природа може певним чином пояснити, чому Римський Статут дозволяє ставити питання про застосування деяких захистів (наприклад, неосудності) стосовно злочинів (таких як геноцид), які здаються «непробачальними» («inexcusable») [15, с. 384-385].

На Дипломатичній конференції представників під егідою Організації Об'єднаних Націй щодо заснування Міжнародного кримінального суду у 1998 р., було проголошено про досягнення домовленості щодо використання терміну «підстави, що виключають кримінальну відповідальність» («grounds excluding criminal responsibility») замість терміну «захисти» («defences») у «складній» статті 31 Статуту з огляду на дуже істотні концептуальні відмінності в різних правових системах щодо визначення певних підстав, зокрема, «самозахисту» («self-defence»), «необхідності» («necessity») [16, п. 26].

У статті 31 Римський Статут поєднує такі підстави, що виключають відповідальність як самооборона, що зазвичай розцінюється як виправдання («justification»), інтоксикація чи неосудність, які зазвичай визначаються як вибачення («excuses»). Спільність таких різних підстав базується на ідеї, що всі вони пов'язані з питанням *mens rea*. Усі міжнародні або національні злочини мають два конститутивні елементи: злочинний акт як такий (*actus reus*) та злочинний намір (*mens rea*). Інтоксикація чи неосудність тягнуть за собою нездатність розуміти протиправність діяння. Самооборона виключає злочинний намір, оскільки наміром є захист життя. Наслідком примусу є придушення свободи вибору особи, що пов'язане з *mens rea* особи [1, с. 4].

Статут МКС ознаменував першу спробу примирити різні традиції та сформулювати межі, пов'язані конкретно з міжнародними злочинами. МКС не пристав на чийось позицію в доктринальній дискусії, використовуючи широке розуміння підстав, що виключають кримінальну відповідальність, і закріпив у Статуті два різних типи підстав. У Статуті прямо не конкретизується, чи є підстава захисту виправданням, яке виключає протиправність діяння, або лише вибаченням порушника за відсутності винуватості, або навіть лише перешкодою покарання з якоїсь іншої підстави. Скоріше, встановлення наслідків було залишено на розгляд суддів [2, с. 148; 871], [15, с. 384].

Статут МКС містить такі три групи підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивідів:

1) У ч. 1 ст. 31 Статуту відзначається, що викладені у ній підстави слід розуміти «на додаток» до інших передбачених Статутом підстав, що виключають відповідальність. Стаття 31 передбачає такі підстави, що виключають кримінальну відповідальність:

– психічне захворювання або розлад (особа страждає на психічне захворювання або розлад, що позбавляє таку особу можливості розуміти протиправність або характер своєї поведінки, або здатності координувати свою поведінку відповідно до вимог закону (ст. 31 (1)(a)));

– інтоксикація (особа перебуває в стані інтоксикації, що позбавляє таку особу можливості розуміти протиправність або характер своєї поведінки, або здатності керувати своєю поведінкою відповідно до вимог закону, тільки якщо така особа не піддалася добровільно інтоксикації за таких обставин, за яких така особа знала, або проігнорувала ризик, що у результаті інтоксикації, нею може бути вчинене діяння, що є злочином, що підпадає під юрисдикцію МКС (ст. 31 (1) (b)));

– самооборона (особа діяла розумно, щоб захистити себе або іншу особу, або у випадку воєнних злочинів, майна, яке є особливо важливим для виживання такої особи або іншої особи, або майна, що є особливо важливим для виконання завдання воєнного характеру, від неминучого та протиправного використання сили способом, що є співрозмірним до ступеня небезпеки, яка загрожує такій особі чи іншій особі або майну, що захищаються. Та обставина, що особа брала участь в операції із захисту, що проводилася силами, сама по собі не є підставою для виключення кримінальної відповідальності згідно Статуту (ст. 31 (1) (c)));

– примус/необхідність (діяння, що ймовірно є злочином, що підпадає під юрисдикцію МКС, є вимушеною реакцією на загрозу неминучої смерті або неминучого заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або продовження заподіяння таких ушкоджень такій особі або іншій особі, і така особа вживає необхідних і розумних заходів для усунення такої загрози, за умови, що така особа не має наміру заподіяти шкоду більшу, ніж та, яку вона прагнула усунути. Така загроза може або виходити від інших осіб або бути створена іншими обставинами, що не залежать від такої особи (ст. 31 (1) (d))).

2) Підстави, що виключають кримінальну відповідальність за ст.ст. 32-33 Статуту:

– помилка у факті може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності, тільки якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону певного злочину (ст. 32 (1));

– помилка в праві може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності, якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону певного злочину, або в порядку, передбаченому в статті 33 Статуту (ст. 32 (2)).

– той факт, що злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, був вчинений особою за наказом уряду або начальника, будь то воєнного або цивільного, може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності лише у виняткових випадках, коли: така особа була юридично зобов'язана виконувати накази даного уряду або даного начальника; така особа не знала, що наказ був незаконним; наказ не був явно незаконним (ст. 33 (1)).

3) Додаткові підстави, що виключають кримінальну відповідальність, згідно зі ст. 31 (3) Статуту, можуть впливати з інших застосовних джерел, ніж Статут, що передбачено ст. 21 (наприклад, міжнародного звичаєвого права, загальних принципів права). Таке «вікно» необхідне, оскільки Статут не може передбачити усіх підстав виключення відповідальності, що можуть стати застосовними в конкретному випадку [17, с. 1009].

До прикладів некодифікованих Статутом підстав захисту, можуть бути віднесені алібі, воєнна необхідність, зловживання процесом, репресалії, згода [5, с. 225]. Особливе значення у тлумаченні та застосуванні підстав, що виключають кримінальну відповідальність відіграє прецедентне право Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди.

Щодо часу, протягом якого має існувати підстава для виключення відповідальності, частина 1 ст. 31 Статуту вказує на «момент вчинення діяння особи». Таким чином, Статут

МКС дотримується «теорії акту» («act theory»), а не так званого «принципу повсюдності» («ubiquity principle»), згідно з яким місце і результат фактичної поведінки однаково важливі. Теорія акту відповідає судовій практиці Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. Як відзначає К. Амбос, це є вірним підходом, оскільки і заборона, і матеріальні підстави для виключення відповідальності пов'язані з певною поведінкою, в той час як результат може бути випадковим або поза контролем суб'єкта [14, с. 301].

Статут не розглядає прямо питання про одночасне застосування декількох підстав захисту, тому немає причини, за якої підсудний не повинен мати можливості посилатися на декілька підстав для виключення кримінальної відповідальності, якщо вони наявні, як у випадку, коли особа введена в оману через помилку у факті чи законі (відповідно до статті 32) та додатково діє під примусом (згідно з пунктом 1 (с)) [3, с. 872].

Висновки і пропозиції. Застосування органами міжнародної кримінальної юстиції підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивідів відповідає двоєдиній меті міжнародного кримінального правосуддя: притягнення до відповідальності винуватих у вчиненні міжнародних злочинів осіб та дотримання міжнародно-правових стандартів захисту прав людини при здійсненні такого правосуддя, що в свою чергу відповідає еволюції розвитку міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини.

Римський Статут МКС, вперше кодифікувавши підстави, що виключають міжнародну кримінальну відповідальність, поєднав у собі підходи різних правових систем щодо розуміння таких підстав. Водночас Статут не містить вичерпного переліку підстав, що виключають кримінальну відповідальність й дозволяє застосовувати підстави, прямо в ньому не перелічені, що свідчить про гнучкість Статуту як правового інструменту. Застосування підстав, що виключають кримінальну відповідальність індивіда за вчинення міжнародних злочинів, як свідчить практика, стикається зі значною кількістю питань й потребує детального вивчення кожної із підстав, що має свій окремий механізм дії.

Список використаної літератури

1. Gilbert J. Justice not revenge: The International Criminal Court and the 'grounds to exclude criminal responsibility' – defences or negation of criminality? *The International Journal of Human Rights*, 2006. Vol. 10 (2). P. 143-160.
2. Stahn C. *A Critical Introduction to International Criminal Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 464 p.
3. Eser A. Grounds for excluding criminal responsibility. Article 31 of the Rome Statute. In: Otto Triffterer (ed.): *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*. Second Edition. München/Oxford/Baden-Baden: C.H. Beck/Hart/Nomos, 2008. P. 863-893.
4. Dinstein Y. *International Criminal Courts and Tribunals, Defences*. Max Planck Encyclopedias of International Law. Oxford University Press, 2012. P. 696-702.
5. Schabas W. *Introduction to International Criminal Law*. 5th edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 612 p.
6. ICTY, Prosecutor v. Erdemović, IT-96-22-A, Judgment, 7 October 1997, Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese. In the Appeals Chamber). URL: <https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erdadojcas971007e.pdf>.
7. Гнатовський М. М., Кучер О. Б., Кориневич А. О. Визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду: очікування України. *Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. К.: К. І. С., 2014. С. 524-525.
8. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів. Монографія. Одеса: Фенікс, 2006. 223 с.
9. Теорія та практика міжнародного кримінального права. За ред. проф. Зелінської Н. А. Одеса : Фенікс, 2017. 526 с.
10. Зелинская Н. А. *Международные преступления и международная преступность* : монография. Одеса: Юрид. лит., 2006. 568 с.
11. Пилипенко В. Відповідальність за вчинення воєнних злочинів на виконання наказу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. National law journal: theory and practice. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2017 (IULIE). С. 186-189.
12. Верле Г. *Принципы международного уголовного права*; пер. с англ. С. В. Саяпина. О. : Фенікс; М. : ТрансЛит, 2011. 910 с.

13. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome Statute), 2187 UNTS 90.
14. Ambos K. Defences in International Criminal Law. In B. Brown (ed.) Research Handbook on International Criminal Law. Cheltenham: Elgar, 2011. P. 299-329.
15. Krebs B. Justification and Excuse in Article 31(1) of the Rome Statute. Cambridge Journal of International and Comparative Law. 2013, Vol. (2) 3. P. 382–410.
16. United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, Italy 15 June-17 July 1998. UN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.1.
17. Ambos K. Other Grounds for Excluding Criminal Responsibility. In: A. Cassese / P. Gaeta / J.R.W.D. Jones (eds.). The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary, 2002, Vol. I. P. 984-1029.

References

1. Gilbert, J. (2006). Justice not revenge: The International Criminal Court and the 'grounds to exclude criminal responsibility' – defences or negation of criminality? The International Journal of Human Rights, 10 (2), 143-160.
2. Stahn, C. (2019). A Critical Introduction to International Criminal Law. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Eser, A. (2008). Grounds for excluding criminal responsibility. Article 31 of the Rome Statute. In: Otto Triffterer (ed.): Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court. Second Edition. München/Oxford/Baden-Baden: C.H. Beck/Hart/Nomos.
4. Dinstein, Y. (2012). International Criminal Courts and Tribunals, Defences. Max Planck Encyclopedias of International Law. Oxford University Press (pp. 696-702).
5. Schabas, W. (2017). Introduction to International Criminal Law. 5th edition. Cambridge: Cambridge University Press.
6. ICTY, Prosecutor v. Erdemović (1997). IT-96–22-A. Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese. In the Appeals Chamber. Retrieved from: <https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erd-adojcas971007e.pdf>.
7. Gnatovskyy, M., Kucher, O. Korynevych, A. (2014). Recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court: expectations of Ukraine. Ukrainian Revolution of Dignity, Russian aggression and international law. Kyiv: K. I. S. (pp. 524-525) [in Ukrainian].
8. Dryomina, N. V. (2006). Jurisdiction of international criminal courts and tribunals. Odessa: Feniks [in Ukrainian].
9. Theory and practice of international criminal law (2017). Ed. prof. Zelinskaja N. A. Odessa: Feniks [in Ukrainian].
10. Zelinskaja, N. A. (2006). International crimes and international crime. Odessa: Juridicheskaja literatura [in Russian].
11. Pylypenko, V. (2017). Responsibility for the commission of war crimes on the execution of the order. National law journal: theory and practice. (IULIE), 186-189 [in Ukrainian].
12. Verle, G. (2011). Principles of international criminal law; trans. from English S. Sayapin. Odessa: Fenix; M.: TransLit [in Russian].
13. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome Statute), 2187 UNTS 90.
14. Ambos, K. (2011). Defences in International Criminal Law. In B. Brown (ed.) Research Handbook on International Criminal Law. Cheltenham: Elgar (pp. 299-329).
15. Krebs, B. (2013). Justification and Excuse in Article 31(1) of the Rome Statute. Cambridge Journal of International and Comparative Law. (2) 3, 382–410.
16. United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, Italy 15 June-17 July 1998. UN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.1.
17. Ambos, K. (2002). Other Grounds for Excluding Criminal Responsibility. In: A. Cassese / P. Gaeta / J.R.W.D. Jones (eds.). The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary, Vol. I, (pp. 984-1029).

Стаття надійшла 12.05.2020 р.

С. С. Андрейченко, докт. юрид. наук, доцент, профессор
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра международного и европейского права
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина
e-mail: ssandreichenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1063-3210

ОСНОВАНИЯ, ИСКЛЮЧАЮЩИЕ УГОЛОВНУЮ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Резюме

Применение в международном уголовном судопроизводстве оснований, исключающих уголовную ответственность, свидетельствует о развитии международного уголовного права в русле соблюдения гарантий прав и свобод человека при осуществлении правосудия. Статья содержит общую характеристику оснований, исключающих уголовную ответственность по международному уголовному праву и их классификацию (материальные и процессуальные основания; основания, исключающие противоправность («justification») и основания, исключающие виновность («excuses»); описывается система оснований, предусмотренных Римским Уставом МУС). Основания, исключающие международную уголовную ответственность, получили достаточно широкое освещение в доктрине международного права; среди авторов, уделивших внимание этой проблеме можно назвать таких как: К. Амбос, Дж. Гилберт, А. Эсер, А. Кассезе, К. Стан, У. Шабас и др. В Украине почти отсутствуют научные исследования оснований, исключающих уголовную ответственность за международные преступления. Римский Устав, совместив подходы различных правовых систем к пониманию оснований, исключающих уголовную ответственность, впервые кодифицировал такие основания. Устав содержит три группы оснований, исключающих уголовную ответственность индивидов, в то же время Устав не содержит их исчерпывающего перечня, что позволяет применять основания, не предусмотренные Уставом, и свидетельствует о гибкости Устава как правового инструмента. Применение оснований, исключающих уголовную ответственность индивида за совершение международных преступлений, как показывает практика, вызывает большое количество вопросов и требует детального изучения каждого из оснований, имеющего свой отдельный механизм действия.

Ключевые слова: основания, исключающие уголовную ответственность, защиты, Римский Устав, Международный уголовный суд.

S. S. Andreichenko, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor
National University «Odessa Law Academy»
the Department of International and European law
Fontanskaya Doroga, 23, Odesa, 65009, Ukraine
e-mail: ssandreichenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1063-3210

GROUNDS EXCLUDING CRIMINAL RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Summary

The application of grounds excluding criminal responsibility in international criminal justice indicates the development of international criminal law toward the observance of human rights and freedoms during a trial. The author argued that international legal standards for the functioning of criminal justice must be aimed at the achievement of the dual goal of the criminal process: the punishment of the perpetrators and protection of human rights.

The article provides general characteristics of the grounds excluding criminal responsibility under international criminal law as well as their classification. The Rome Statute of the ICC, by codifying the grounds excluding criminal responsibility combined the approaches of different legal systems to their understanding. The Rome Statute does not concretize whether a particular defence can be classified as an excuse or a justification. The Statute contains

three groups excluding criminal responsibility. As practice shows, the application of grounds excluding criminal responsibility for committing international crimes faces a significant number of issues and requires a detailed study of each of the grounds, which has its own mechanism of action.

The theoretical and methodological basis of the study was a complex of philosophical, general scientific and special approaches and methods (systemic, dialectical, theoretical generalization and comparison, causal-consequence); conceptual provisions contained in legal literature in international and national law, provisions of international instruments and jurisprudence.

Special attention is paid to the substantive and procedural defences as well as «justifications» which exclude wrongfulness of conduct and «excuses» which negate the blameworthiness of wrongful action. The author described the system of grounds excluding criminal responsibility under the Rome Statute, identifying three main groups: 1) grounds excluding criminal responsibility provided for in article 31 of the Statute (mental disease or defect, intoxication, self-defence, duress/necessity); 2) grounds excluding criminal responsibility provided for in the articles 32-33 of the Statute (Mistake of fact or mistake of law, superior orders); 3) additional grounds for excluding criminal responsibility other than those referred to in the Statute. At the same time, the Statute does not contain an exhaustive list of such grounds, thereby allowing the application of grounds not provided for in the Statute. The conclusion is made about the flexibility of the Statute as a legal instrument.

Keywords: grounds excluding criminal responsibility, defences, Rome Statute, International Criminal Court.